

ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ

Κ.Π.ΚΑΒΑΦΗΣ

Το ποίημα γράφτηκε και δημοσιεύτηκε το 1912 (περίοδος ποιητικού ρεαλισμού του Καβάφη).

I.Θεματική περιοχή και κατηγορία: Είναι ποίημα ιστορικό-ιστοριογενές (υπάρχει σ' αυτό ένα αναγνωρίσιμο ιστορικό γεγονός. Όμως, το ιστορικό γεγονός με το οποίο συνδέεται το ποίημα

μεταπλάθεται, προκειμένου ο ποιητής να δώσει τη δική του οπτική σ' αυτό και να αναδείξει εκείνα τα στοιχεία που έχουν γενικότερο ενδιαφέρον για τη ζωή των ανθρώπων. Μ' αυτό τον τρόπο το ιστορικό περιστατικό αποκτά διαχρονικότητα).

II.Ιστορικό πλαίσιο : Το ποίημα έχει ως αφετηρία ένα ιστορικό συμβάν του 34 π.Χ., από μια περικοπή του Πλούταρχου από τον «*Βίο του Αντώνιου*» – «*Βίοι Παράλληλοι*». Πρόκειται για την τελετή των «δώρεών» που σκηνοθέτησαν ο Αντώνιος και η Κλεοπάτρα στο αποκορύφωμα της ισχύος τους, για να μοιράσουν ονομαστικά στην ίδια την Κλεοπάτρα και τα παιδιά της όλες τις χώρες που κάποτε εξουσίαζε ο Μέγας Αλέξανδρος, από τον Ελλήσποντο ως τον Ινδό ποταμό, γεγονός που έδειχνε την πρόθεσή τους να ιδρύσουν μια Ελληνο-Ρωμαϊκή Ανατολική Αυτοκρατορία και που επέφερε τη σύγκρουσή τους με τον Οκταβιανό. Αξιοσημείωτο είναι ότι πολλές από τις χώρες αυτές ή δεν είχαν κατακτηθεί ακόμα από τον Αντώνιο (π.χ. η Παρθία) ή κυβερνιόταν από υποτελείς βασιλιάδες είτε από υπασπιστές του Αντωνίου. Επίσης αξιοσημείωτη είναι η ηλικία των παιδιών της Κλεοπάτρας: ο Πτολεμαίος ΙΕ' Καίσαρ ή «Καισαρίων» ήταν τότε μόλις 14 ετών· ο Αλέξανδρος-Ήλιος και η Κλεοπάτρα-Σελήνη ήταν 7 ετών, ενώ ο Πτολεμαίος-Φιλάδελφος 2 ετών. Τέσσερα χρόνια αργότερα, ο Αντώνιος και η Κλεοπάτρα αυτοκτονούν και ο Καισαρίων εκτελείται, ενώ τα μικρά του αδέρφια μεταφέρονται στη Ρώμη ως αιχμάλωτοι. Με την αναφορά του περιστατικού αυτού ο Πλούταρχος ήθελε να δείξει πόσο αλλοτριώθηκε ο Ρωμαίος στρατηγός με την υποταγή του στις επιθυμίες της Κλεοπάτρας και με την υιοθέτηση του πνεύματος της ανατολικής χλιδής.

Η ιστορική πηγή: Πλούταρχου, Βίος Αντώνιου, 54

«*Ἐμπλήσας [ο Αντώνιος] ὄχλου τὸ γυμνάσιον καὶ θέμενος ἐπὶ βήματος ἀργυροῦ δύο θρόνους χρυσοῦς, τὸν μὲν ἑαυτῷ, τὸν δὲ Κλεοπάτρα, καὶ τοῖς παισὶν ἑτέρους ταπεινότερους, πρῶτον μὲν ἀπέφηνε Κλεοπάτραν βασίλισσαν Αἰγύπτου καὶ Κύπρου καὶ Λιβύης καὶ Κοίλης Συρίας, συμβασιλεύοντος αὐτῇ Καισαρίωνος, ὃς ἐκ Καίσαρος ἐδόκει τοῦ προτέρου γεγονέναι Κλεοπάτραν ἔγκυον καταλιπόντος· δεύτερον δὲ τοὺς ἐξ αὐτοῦ καὶ Κλεοπάτρας υἱοὺς βασιλεῖς βασιλέων ἀναγορεύσας, Αλεξάνδρῳ μὲν Ἀρμενίαν ἀπένειμε καὶ Μηδίαν καὶ τὰ Πάρθων, ὅταν ὑπαγάγηται, Πτολεμαίῳ δὲ Φοινίκην καὶ Συρίαν καὶ Κιλικίαν. Ἄμα δὲ καὶ προήγαγε τῶν παίδων Ἀλέξανδρον μὲν ἐσθῆτι Μηδικῇ τιάραν καὶ*

κίταριν ὀρθὴν ἐχούσῃ, Πτολεμαῖον δὲ κρηπῖσι καὶ χλανίδι καὶ καυσία διαδηματοφόρῳ κεκοσμημένον».

Μετάφραση: Αφού ο Αντώνιος γέμισε με ὄγλο το στάδιο και τοποθέτησε πάνω σε ασημένια εξέδρα δύο χρυσούς θρόνους, ένα για τον εαυτό του και ένα για την Κλεοπάτρα, και για τα παιδιά άλλους, λιγότερο εντυπωσιακούς, πρώτα ανακήρυξε την Κλεοπάτρα βασίλισσα της Αιγύπτου, της Κύπρου, της Λιβύης και της Κοίλης Συρίας με συμβασιλέα τον Καισαρίωνα, ο οποίος θεωρούνταν παιδί του Καίσαρα, και ύστερα ανακήρυξε βασιλείς των βασιλέων τους δικούς του γιους που είχε αποκτήσει με την Κλεοπάτρα. Στον Αλέξανδρο επιδίκασε την Αρμενία, τη Μηδία και τα εδάφη των Πάρθων, όταν θα υποτάσσονταν, στον Πτολεμαίο τη Φοινίκη, τη Συρία και την Κιλικία. Ταυτόχρονα, παρουσίασε τον Αλέξανδρο ντυμένο με υποδήματα, χλαμύδα και φαρδύ καπέλο.

Γενικές παρατηρήσεις από τη σύγκριση της ιστορικής πηγής του Πλουτάρχου και του ποιήματος του Καβάφη:

Στο ποίημα «Αλεξανδρινοί βασιλείς»:

- Δε γίνεται καμία αναφορά στον Αντώνιο.
- Δίνεται έμφαση στα παιδιά της Κλεοπάτρας και ιδιαίτερα στον Καισαρίωνα, που είναι ο μόνος στον οποίο αποδίδεται ο τίτλος του «Βασιλέα των βασιλέων». (ο Αντώνιος και η Κλεοπάτρα κινούνται πίσω στα παρασκήνια).
- Αποσιωπά τους τίτλους της Κλεοπάτρας και της συμβασιλείας της με τον Καισαρίωνα, τη μνημονεύει μόνο ως μητέρα των παιδιών.
- Παραλείπει το σκηνικό του αργυρού βήματος, των χρυσών θρόνων και των κοστουμιών του Αλέξανδρου και του Πτολεμαίου.
- Ο Καβάφης προσθέτει την περιγραφή του κοστουμιού του Καισαρίωνα.
- Προσθέτει την περιγραφή του χώρου και των κομπάρσων (οι Αλεξανδρινοί).
- Αποδίδει πρωταγωνιστικό ρόλο «στον ὄγλο των Αλεξανδρινών». Το πλήθος διαδραματίζει ρόλο θεατή αλλά και αρχαίου χορού που κρίνει τα τεκταινόμενα, γνωρίζοντας την αλήθεια που κρύβεται πίσω από το ψεύτικο θέαμα.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΟΙΗΜΑΤΟΣ

1.Θέμα του ποιήματος: Η τελετή ανακήρυξης των γιων της Κλεοπάτρας σε βασιλείς και οι αντιδράσεις των Αλεξανδρινών μπροστά στο εντυπωσιακό θέαμα.

Πίσω όμως από το γεγονός κρύβεται η ματαιοδοξία και φιλοδοξία των ασκούντων την εξουσία, που με το «φαίνεσθαι» και τον κενό πολιτικό τους λόγο προσπαθούν να εντυπωσιάσουν και να χειραγωγήσουν τον λαό, αλλά και η πολιτική αλλοτρίωση των μαζών, που αδιαφορούν και αστόχαστα «χειροκροτούν» τα «κούφια λόγια» της εξουσίας.

IV.Αφηγηματική δομή –σγολιασμός κύριων σημείων

Διμερής δομή

Ι) Στίχοι 1-19 : *Το φαίνεσθαι (αυτό που φαίνεται): η μεγαλοπρέπεια της τελετής*

α. στ. 1-7: *Η συγκέντρωση των Αλεξανδρινών στο Γυμνάσιο για την τελετή των «δωρεών»*

Το ποιητικό υποκείμενο (τριτοπρόσωπος παντογνώστης αφηγητής) αρχίζει με μια «πεζή» έκθεση του ιστορικού γεγονότος. Στην αφήγησή του αναφέρονται οι ήρωες του δράματος, δηλώνεται ο χώρος- το Γυμνάσιο (στάδιο) της Αλεξάνδρειας- ο λόγος της συνάθροισης- η αναγόρευση των βασιλέων- και εξαιρείται η λαμπρότητα και η μεγαλοπρέπεια της τελετής. Αν συγκρίνουμε το ποίημα του Καβάφη με τον Πλούταρχο, διαπιστώνουμε αμέσως τη διαφορά στον στόχο: όχι ο Αντώνιος κι η Κλεοπάτρα, αλλά οι Αλεξανδρινοί και τα παιδιά, αυτοί είναι που τοποθετούνται στο κέντρο της δράσης. Η Κλεοπάτρα αναφέρεται μόνο ως μητέρα των παιδιών και παραλείπονται οι δικοί της τίτλοι, ενώ ο Αντώνιος δεν αναφέρεται καθόλου. Η παρουσία των δύο υποδηλώνεται με τη χρήση του γ' πληθυντικού προσώπου «βγάζαν», «κηρύζουν». Αναφέρονται τα παιδιά, που αποτελούν το θέαμα, και οι Αλεξανδρινοί, που αποτελούν τους θεατές.

Εύκολα όμως αντιλαμβανόμαστε πως τα παιδιά είναι απλά ενεργούμενα, είναι οι άβουλοι και ανύποπτοι πρωταγωνιστές μιας θεατρικής παράστασης που σκηνοθετούν ο Αντώνιος και η Κλεοπάτρα, που όπως γίνεται πάντα με τους σκηνοθέτες, βρίσκονται έξω από την σκηνή. Τα παιδιά δεν έχουν δική τους θέληση, όπως φαίνεται στους στίχους «τα βγάζαν έξω στο Γυμνάσιο, εκεί να τα κηρύζουν».

β. στ. 8-19: *Η ανακήρυξη των παιδιών ως βασιλέων- Η περιγραφή της αμφίεσης του Καισαρίωνα*

Στη δεύτερη στροφή ακούγονται τα ονόματα των παιδιών και οι τίτλοι που τους απονέμονται, μ' έναν τρόπο μάλιστα που νομίζει κανείς πως ακούει τον κήρυκα: εκφωνείται το όνομα που ακολουθεί η αναγόρευση στομφώδης (τρία βασίλεια στον καθένα, και τι βασίλεια), που κάθε φορά απλώνεται σ' έναν ολόκληρο στίχο που κάθεται σαν τεράστιος όγκος πάνω στο κάθε όνομα. Λιτά για τα δυο μικρότερα παιδιά: τον Αλέξανδρο και τον Πτολεμαίο. Το ρήμα «τον είπαν» (έτσι αόριστα) που επαναλαμβάνεται τέσσερις φορές, δηλώνει την ουσία της εικονικής ανακήρυξης.

Η παρουσίαση του Καισαρίωνα γίνεται με τρόπο ξεχωριστό και με ιδιαίτερη επιμέλεια από τον αφηγητή. Είναι φανερό η εύνοια με την οποία ο ποιητής περιβάλλει τον Καισαρίωνα, ίσως εξαιτίας της τραγικής του μοίρας. Τοποθετείται πιο μπροστά κι ακολουθεί μια λεπτομερής περιγραφή της αμφίεσής του: τριανταφυλλί μεταξύ, ανθοδέσμη από υακίνθους- σάφειροι κι αμέθυστοι, άσπρες κορδέλες με ροδόχροα μαργαριτάρια. Δεν είναι απλή απαρίθμηση κοσμημάτων, αλλά μέρος του ποιήματος πολύ ενεργό. Αυτό το φορτίο του στολισμού, δείγμα ανατολίτικης τρυφής και καθόλου ανδροπρεπές, προφανώς θέλγει τους θεατές. Και τέλος, ο βαρύγδουπος τίτλος: **Βασιλεύς των Βασιλέων**, που υπονομεύει την αληθοφάνεια της απονομής

των τίτλων. Πίσω από τη λαμπρή αυτή περιβολή κρύβεται η κενότητα του μεγαλοπρεπούς τίτλου «Βασιλέας των Βασιλέων». Για τον «Βασιλέα των Βασιλέων» θα ανέμενε κανείς να προβληθούν τα εσωτερικά χαρακτηριστικά του π.χ. ηγετικά χαρίσματα, ωστόσο με την προβολή της εξωτερικής εμφάνισης τονίζεται ότι ο τίτλος είναι κούφια λόγια.

Τα παιδιά λοιπόν παρά τον πρωταγωνιστικό τους ρόλο αποτελούν τα όργανα των ηγεμόνων της Αιγύπτου για την επίτευξη των πολιτικών τους στόχων. Δεν έχουν επίγνωση της αλήθειας, που η Κλεοπάτρα, ο Αντώνιος και οι Αλεξανδρινοί γνωρίζουν - αυτό το δείχνει και η ηλικία τους 14, 7, 2 χρονών που έρχεται σε αντίθεση με τους μεγαλοπρεπείς τους τίτλους. Παράλληλα η λαμπρή τελετή και οι τίτλοι αντιπαρατίθενται με την άγνοια για την τραγική τους μοίρα που θα ακολουθήσει (ο Καισαρίωνας εκτελείται από τον Οκταβιανό στα 17 του και τα άλλα τρία παιδιά μεταφέρονται αιχμάλωτα στη Ρώμη, ενώ η Κλεοπάτρα και ο Αντώνιος αυτοκτονούν). Έτσι δημιουργείται **τραγική ειρωνεία**.

II) Στίχοι : 20-34 : Το είναι (η πραγματικότητα): η κενότητα της τελετής

α. στ. 20-21: Η συναίσθηση της εξαπάτησης

Οι δυο επιγραμματικοί στίχοι:

**Οι Αλεξανδρινοί ένοιωθαν βέβαια
που ήσαν λόγια αυτά και θεατρικά.**

ξεφουσκώνουν την κούφια μεγαλοπρέπεια της δεύτερης στροφής. **Οι Αλεξανδρινοί το ξέραν ότι όλα αυτά ήταν μεγάλα λόγια και θεατρνισμοί.** Ως θεατές της παράστασης όμως αλλά και βασικοί συντελεστές της, συμμετέχουν και ταυτόχρονα νιώθουν και ξέρουν την αλήθεια. Η ιστορική πραγματικότητα είναι άλλη απ' αυτή που θέλουν να προβάλλουν οι διοργανωτές της τελετής, διότι οι χώρες που αναφέρονται ανήκαν κάποτε στις κτήσεις του Μ. Αλέξανδρου, αλλά τώρα, το 34 π.Χ., πολλές εξ αυτών κυβερνώνται από υποτελείς του Αντωνίου ή άλλες μέλλεται να κατακτηθούν. Εξάλλου η Αίγυπτος, το τελευταίο ελληνιστικό βασίλειο, ουσιαστικά φθίνει και παρακμάζει. Η Ρώμη είναι πια μια αυθαίρετη κοσμοκράτειρα και το ίδιο αυθαίρετα διανέμει ο Αντώνιος στους βασιλόπαιδες τίτλους σε βάρος της Ρώμης. Τέλος, οι αναγορευθέντες Βασιλείς είναι μικρά, ανήλικα και ανυποψίαστα παιδιά. Είναι, επομένως, σαφής η αντίθεση ανάμεσα στο φαίνεσθαι και το είναι, στα λόγια και στην αλήθεια

β. στ. 22-34: Η συμμετοχή του πλήθους στον εορτασμό, παρά τη συναίσθηση της κενότητας του πολιτικού λόγου.

Στην τελευταία στροφή ο αφηγητής επιχειρεί τη σύνθεση, ερμηνεύοντας τους λόγους που οι Αλεξανδρινοί συμμετέχουν στο παιχνίδι που παίζεται:

Η μέρα είναι ζεστή και ποιητική. Ο ουρανός ένα γαλάζιο ανοιχτό. Το αλεξανδρινό Γυμνάσιο θριαμβικό κατόρθωμα της τέχνης. Των αυλικών η πολυτέλεια έκτακτη. Τα

επίθετα «θριαμβικό» και «έκτακτη» στην πραγματικότητα δε χαρακτηρίζουν, όλο το βάρος πέφτει στις φράσεις «πολυτέλεια των αυλικών» και «κατόρθωμα της τέχνης».

Ο Καισαρίων: όλο χάρις κ' εμορφιά (της Κλεοπάτρας υιός, αίμα των Λαγιδών). Εδώ πια χρησιμοποιούνται μονάχα ουσιαστικά. (Η δυναστεία της Κλεοπάτρας (Λαγίδες) είχε γενάρχη της τον Πτολεμαίο τον Λάγου, στρατηγό και έναν από τους διαδόχους του Μ. Αλεξάνδρου, ιδρυτή του βασιλείου της Αιγύπτου).

Όλοι μαζί οι χαρακτηρισμοί συνιστούν μια άλλη πραγματικότητα, όχι την πολιτική, που υποτίθεται ότι υπόκειται στη γιορτή, αλλά την «αισθητική», καλύτερα πραγματικότητα [...]. Μια τέτοια πραγματικότητα δεν μπορούσαν να μην την απολαύσουν οι Αλεξανδρινοί - Έλληνες. Αιγύπτιοι. Εβραίοι, ένα κράμα από φυλές, που μιλάνε τις εθνικές τους γλώσσες, αλλά τους ενώνει η ίδια αίσθηση των πραγμάτων: η γοητεία από το ωραίο θέαμα. Ένας όχλος βέβαια, έτσι μας τον δείχνουν οι στίχοι:

κ' ενθουσιάζονταν, κ' επευφημούσαν

ελληνικά, κ' αιγυπτιακά, και ποιοι εβραίικα,

ένας όχλος που παθιάζεται από το θέαμα.

Έτρεχαν, μ' όλο που ήξευραν. Οι Αλεξανδρινοί είναι θεατές μαζί και πρωταγωνιστές (όπως σε μερικά μοντέρνα θέατρα) στο δράμα που παίζεται μέσα στο ποίημα. Η αντιφατική τους στάση υποδηλώνει ότι από τη μια είναι πολίτες που μπορούν να αξιολογούν γεγονότα και καταστάσεις, είναι σε θέση να διακρίνουν το θέατρο από την πραγματικότητα, όμως **συνειδητά επιλέγουν να είναι πολιτικά αδιάφοροι, απαθείς πολίτες που ενεργούν ως όχλος, που ενδιαφέρεται μόνο για εντυπωσιακές εκδηλώσεις και εύκολα χειραγωγείται. Δεν χαρακτηρίζονται από άγνοια, αλλά από συνειδητή αδιαφορία και αυτό αποτελεί δείγμα παρακμής.** Τα γεγονότα διαδραματίζονται σε μια εποχή που ένας ολόκληρος κόσμος πάει να τελειώσει και που μαζί του ξεθωριάζουν κι οι κοινωνικοί του θεσμοί, γεγονός που το συνοδεύει κι η πλήρης πολιτική αδιαφορία των μαζών. Ακριβώς αυτή η απάθεια συγκεντρώνει την προσοχή του ποιητή. Το ενδιαφέρον του Καβάφη για την ομαδική ψυχολογία, όπως διαμορφώνεται μες στις ιστορικές εξελίξεις, σαν ένα από τα επακόλουθά τους, συμβάδιζε με ανάλογες αναζητήσεις και προβληματισμούς της παγκόσμιας ρεαλιστικής λογοτεχνίας.

Ο αφηγητής τονίζει την αντιφατική στάση των Αλεξανδρινών με την αντίθεση «μόλο που», αλλά και με την κλιμάκωση ανάμεσα στους στίχους 20 – 2, όπου αναφέρθηκε για πρώτη φορά η επίγνωση της αλήθειας από τους Αλεξανδρινούς: «ένιωθαν βέβαια», «ήξευραν (ισχυρότερο ρήμα) και με το «κούφια λόγια» στο τέλος του ποιήματος.

Β.Η θεατρικότητα στο ποίημα

Η θεατρικότητα είναι ένα στοιχείο που χαρακτηρίζει συχνά τα ποιήματα του Καβάφη και γίνεται αντιληπτή όχι μόνο ως ένα εξωτερικό στοιχείο σκηνοθεσίας όσων διαδραματίζονται, αλλά κάποτε εντοπίζεται και στην ουσία του ποιήματος, χρωματίζοντας τις σκέψεις και τις πράξεις των προσώπων. Με τη θεατρικότητα ο Καβάφης επιτυγχάνει να δώσει **ζωντάνια** και **παραστατικότητα** στα ποιήματά του, προσελκύοντας ακόμη περισσότερο τον αναγνώστη, αλλά δεν αρκείται σε αυτό. Η θεατρικότητα είναι ένα στοιχείο που συχνά εισέρχεται βαθύτερα στο έργο του Καβάφη, λειτουργώντας ως ένας αξεπέραστος **μηχανισμός ειρωνείας**. Ενώ, δηλαδή σε μια επιφανειακή ανάγνωση των ποιημάτων αντιλαμβανόμαστε τα θεατρικά στοιχεία ως συστατικά μιας καλοδεχούμενης «παράστασης», στην πραγματικότητα **ο ποιητής χρησιμοποιεί τη θεατρικότητα για να υποσκάψει τα θεμέλια της υπόστασης των προσώπων που κινούνται στα ποιήματά του.**

Τεχνικές θεατρικότητας

Περιγραφή του σκηνικού χώρου και του φωτισμού : που πρώτη φορά τα βγάζαν έξω στο Γυμνάσιο/ Αλλά η μέρα ήτανε ζεστή και ποιητική/ ο ουρανός ένα γαλάζιο ανοιχτό/ το Αλεξανδρινό Γυμνάσιο ένα θριαμβικό κατόρθωμα της τέχνης

Παρουσία δρώντων προσώπων: Στο προσκήνιο: Ο Καισαρίων, ο Αλέξανδρος, ο Πτολεμαίος, οι στρατιώτες σε λαμπρή παράταξη, οι αυλικοί και τέλος οι Αλεξανδρινοί. Ο Αντώνιος και η Κλεοπάτρα κινούνται στα **παρασκήνια**.

Ενδυματολογικός κώδικας: α. **Ρητές αναφορές :** η βασιλική ενδυμασία του Καισαρίωνα (*Ο Καισαρίων στέκονταν πιο εμπροστά/ ντυμένος σε μετάξι τριανταφυλλί / στο στήθος του ανθοδέσμη από υακίνθους /η ζώνη του διπλή σειρά σαφείρων κι αμεθύστων/ δεμένα τα ποδήματά του μ' άσπρες /κορδέλλες κεντημένες με ροδόχρα μαργαριτάρια [...]*), αποτελεί ένα «**θεατρικό κοστούμι**» που λειτουργεί ως μέσο για τη δημιουργία της **θεατρικής ψευδαίσθησης**.

β. Υπαινιγμοί: των αυλικών η πολυτέλεια έκτακτη

Περιγραφή κινήσεων/ αντιδράσεων: *Μαζεύθηκαν οι Αλεξανδρινοί/να δουν της Κλεοπάτρας τα παιδιά/ ' οι Αλεξανδρινοί έτρεχαν πια στην εορτή/κ' ενθουσιάζονταν, κ' επευφημούσαν/ελληνικά, κ' αιγυπτιακά, και ποιοι εβραίικα.*

Το πλήθος στο οποίο δίνει έμφαση ο Κ.Π. Καβάφης: διαδραματίζει **ρόλο θεατή αλλά και αργαίου χορού** που κρίνει τα τεκταινόμενα, γνωρίζοντας την αλήθεια που κρύβεται πίσω από το ψεύτικο θέαμα. Ο ποιητής «δίνει πρωτεύοντα ρόλο στον όγκλο των Αλεξανδρινών, οι οποίοι ουσιαστικά αποτελούν τη ραχοκοκαλιά του ποιήματος.

VI. Η ειρωνεία στο ποίημα

Στο ποίημα εντοπίζουμε στοιχεία τραγικής, λεκτικής και δραματικής ειρωνείας

Τραγική ειρωνεία συνιστά καταρχάς η στάση των Αλεξανδρινών για τους δύο αθέατους σκηνοθέτες, τον Αντώνιο και την Κλεοπάτρα (γνωρίζουν την αλήθεια, αλλά υποκρίνονται). Αλλά και όσον αφορά τα παιδιά εντοπίζουμε στοιχεία τραγικής ειρωνείας. Αυτή έγκειται στο γεγονός ότι τόσο η Κλεοπάτρα όσο και τα παιδιά της, που άθελά τους συμμετέχουν στην τελετή, αγνοούν την άσχημη κατάληξη που τους επιφυλάσσει το μέλλον. Διαβάζοντας κανείς **την ξεχωριστή περιγραφή του Καισαρίωνα** και των πολυτελών ενδυμάτων του, δεν μπορεί παρά να αναλογιστεί ότι απομένουν μόλις τέσσερα χρόνια μέχρι τη δολοφονία του μικρού Καίσαρα. Στην τραγική ειρωνεία που σχετίζεται με την τύχη του Καισαρίωνα εντοπίζεται άλλωστε και η ουσιαστική προσπάθεια του ποιητή να αναδείξει τη ματαιότητα της φιλοδοξίας, των επιδείξεων και της αγάπης για την εξουσία. Η Κλεοπάτρα, στην προσπάθειά της να επιδείξει τη δύναμή της, έθεσε σε κίνηση τα γεγονότα που σύντομα θα καταλήξουν στο δικό της θάνατο στη δολοφονία του Καισαρίωνα

Λεκτική ειρωνεία δηλ. τα λεγόμενα είναι αντίθετα από τα νοούμενα π.χ. *λαμπρή παράταξη των στρατιωτών, Βασιλέα των Βασιλέων, των αυλικών η πολυτέλεια έκτακτη, αυτές οι βασιλείες*, «ο Αλέξανδρος – τον είπαν βασιλέα» κ.α : η λεκτική ειρωνεία στηλιτεύει την κενότητα της όλης τελετής, των τίτλων και της απονομής των επικρατειών. Οι απέραντες επικράτειες, που μοιράζονται στους μικρούς διαδόχους, είτε δεν ανήκαν τότε στο αιγυπτιακό βασίλειο, είτε ελέγχονταν ελάχιστα.

Δραματική ειρωνεία (ειρωνεία που στηρίζεται στις αντιθέσεις **καταστάσεων**): δηλ. η ιδέα που έχουν οι ήρωες για την πραγματικότητα είναι μια τραγική αυταπάτη, η αντίθεση ανάμεσα στη θέληση και την πραγματικότητα π.χ. **η αντίθεση ανάμεσα στη θεαματική παράσταση και το ιστορικό ψέμα**, η αντίθεση που προκύπτει από την υποκριτική άγνοια των Αλεξανδρινών για την πραγματική κατάσταση του Βασιλείου. Η δραματική ειρωνεία, που προκύπτει από την αντίθεση ανάμεσα στις επιδιώξεις των ηρώων και του τελικού αποτελέσματος, γίνεται εμφανής από το γεγονός ότι, ενώ **η Κλεοπάτρα διοργανώνει την τελετή των δωρεών για να εντυπωσιάσει τους πολίτες της, εκείνοι καθόλου δεν πείθονται κι έχουν μάλιστα πλήρη επίγνωση πόσο ανούσιο και κενό είναι όλο αυτό το μοίρασμα βασιλικών τίτλων στα παιδιά της Κλεοπάτρας**: «τί κούφια λόγια ήσανε αυτές ή βασιλείες.»

Γενικά, η ειρωνεία στο ποίημα έχει στόχο να στηλιτεύσει την αντίθεση που υπάρχει ανάμεσα στην καλοστημένη και μεγαλοπρεπή τελετή και στην ιστορική αλήθεια. Με την ειρωνεία ο ποιητής στηλιτεύει την κενότητα του πολιτικού λόγου για την εξαπάτηση του λαού αλλά και τη συνειδητή αδιαφορία του κοινού, που ενώ έχει επίγνωση των προσπαθειών χειραγώγησής του, δεν αντιδρά.

Η διαχρονικότητα του ποιήματος:

- Οι πολιτικοί ηγέτες που βάζουν τις προσωπικές τους φιλοδοξίες και επιδιώξεις πάνω από το καλό της πατρίδας και των πολιτών και πολλές φορές επιδιώκουν τη δημιουργία εντυπώσεων για να κρύψουν την κενότητα του πολιτικού τους λόγου.

- Οι πολίτες που μένουν απαθείς και αδιάφοροι, που δεν μπαίνουν στη διαδικασία μιας κοινής αντίδρασης για όλα όσα συμβαίνουν στην πόλη τους ή στο κράτος τους. Αποποιοούνται των ευθυνών τους. Έτσι, αφήνουν ανοιχτό το πεδίο για αυθαιρέσιες από την πλευρά των ηγετών τους

ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΟΥ ΠΟΙΗΜΑΤΟΣ

- **1 α.Αφηγητής:** ο Καβάφης χρησιμοποιεί έναν τριτοπρόσωπο παντογνώστη αφηγητή, ως κύριο φορέα της τριτοπρόσωπης αφήγησης. Αποστασιοποιημένος παρατηρητής – ομιλητής, το ποιητικό «εγώ» απόν απ' όσα διαδραματίζονται. (Σημειωτέον το γεγονός ότι στην ποίηση του Κ. Καβάφη αξιοποιούνται αφηγηματικές τεχνικές και τρόποι που κανονικά συναντάμε στα πεζά κείμενα).

β.Αφηγηματικοί τρόποι

- **Διήγηση** (εξιστόρηση γεγονότων, αφήγηση)
- **Περιγραφή** (λεπτομερής απόδοση τόπων, καταστάσεων, χαρακτήρων)
- **Σχόλια** παρενθετικά του ποιητικού Υποκειμένου (χρήση της παύλας στ.8, 10,32, παρενθέσεις στ.28).

2. Εκφραστικά μέσα

- **Χρήση επιθέτων** (συνήθιστη για τον Καβάφη): λαμπρή, τριανταφυλλί, άσπρες, ροδόχροα, θεατρικά, ζεστή, ποιητική, γαλάζιο, θριαμβικό, έκτακτη, κούφια : με τη χρήση τους δίνει έμφαση στην υπερβολή του όλου θεάματος, άρα η χρήση τους **εξυπηρετεί την ειρωνική διάσταση** του ποιήματος.
- **Εικόνες** (οπτικές και ακουστικές) : : το πλήθος των Αλεξανδρινών συγκεντρωμένων στο γυμναστήριο (στ. 1), η λαμπρή παράταξη των στρατιωτών (στ. 7), ο όμορφος Καισαρίων με τη λαμπρή και πολυτελή περιβολή του (στ. 12-17), η ηλιόλουστη μέρα με τον ανοιχτό γαλάζιο ουρανό (στ. 22-23), οι Αλεξανδρινοί συρρέουν στο γυμναστήριο και επευφημούν ενθουσιασμένοι (στ. 29-30).
- **Σχήματα λόγου** (εντάσσονται στα εκφραστικά μέσα)
- **ειρωνεία:** (χρησιμοποιούνται με προσποίηση λέξεις ή φράσεις που έχουν εντελώς διαφορετική και αντίθετη σημασία από την πραγματική τους) π.χ τον είπαν βασιλέα των βασιλέων
- **μεταφορές:** (η σημασία μιας λέξης επεκτείνεται αναλογικά και σε άλλες συγγενικές λέξεις, που συμβαίνει να έχουν κάποια μικρή ή μεγάλη ομοιότητα με αυτή) π.χ μέρα ποιητική, κούφια λόγια, λαμπρή παράταξη
- **ανακόλουθο** (οι λέξεις που ακολουθούν δεν βρίσκονται σε συντακτική συμφωνία με τις προηγούμενες π.χ. Ο Αλέξανδρος- τον είπαν βασιλέα...,τον είπαν πióτερο από τους μικρούς.
- **ασύνδετο**(παραθέτουμε όμοιους όρους, ή όμοιες προτάσεις, χωρίς να βάζουμε ανάμεσά τους τους συνδέσμους που χρειάζονται) π.χ Αλλά η μέρα ήτανε ζεστή και ποιητική, ο ουρανός ένα γαλάζιο ανοιχτό,...Λαγιδών. Στην προκειμένη περίπτωση το ασύνδετο σχήμα επιτείνει **την ειρωνική διάθεση του αφηγητή.**

- **Πολυσύνδετο σχήμα:** *κι οι Αλεξανδρινοί... κι ενθουσιάζονταν, κι επευφημούσαν* (στ. 29-30), *ελληνικά, κι αιγυπτιακά, και ποιοι εβραϊκά* (στ. 31).
- **συνεκδοχή** (αναφέρεται η ύλη αντί το πράγμα που έχει γίνει από την ύλη αυτή) π.χ ντυμένος με μετάξι τριανταφυλλί **Πολυσύνδετο σχήμα:** *κι οι Αλεξανδρινοί... κι ενθουσιάζονταν, κι επευφημούσαν* (στ. 29-30), *ελληνικά, κι αιγυπτιακά, και ποιοι εβραϊκά* (στ. 31).
- **Η υπερβολή** στον τίτλο του Καισαρίωνα «Βασιλεύς των βασιλέων» που κρύβει κενότητα.
- **Οι επαναλήψεις:** οι επαναλήψεις εντείνουν τον ειρωνικό τόνο του ποιήματος: *τον είπαν - τον είπαν* (στ. 8, 10). Επίσης τονίζεται η κενότητα των τίτλων με την επανάληψη της λέξης «βασιλέας» ο οποίος δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αλλά είναι μόνο κούφια λόγια.

ΙΧ.Γλώσσα/Λεξιλόγιο: δημοτική γλώσσα, επιτεινόμενη από ιδιωματικές χρήσεις, όπως το διπλό ανακόλουθο «- τον είπαν...» στ. 8 και 10, «τον είπαν πίοτερο» (στ. 18), το «που ήσαν» (στ. 21), το «τι κούφια λόγια ήσανε» (στ. 34). Ωστόσο παρατηρούμε και λέξεις της καθαρεύουσας, όπως «ανθοδέσμη» και «υακίνθους*» (στ. 14), «σαπφείρων» (στ. 15), «ροδόχροα» (στ. 17). Οι λέξεις αυτές εσκεμμένα ανήκουν στην περιγραφή της επίσημης αμφίεσης του Καισαρίωνος ως πιο ταιριαστές και με το νόημα που θέλει ο Καβάφης να αποδώσει.

Στίχος : ιαμβικός ανομοιοκατάληκτος

*Η λέξη «υακίνθος» είναι πολύσημη: σημαίνει τουλάχιστον δύο διαφορετικά φυτά και λουλούδια (1. γιούλι ή ζουμπούλι, 2. γιατσέντο ή διατσέντο), αλλά και πολύτιμο πορτοκαλί πετράδι που συγγενεύει με το ζιρκόνι. Εδώ, η ανθοδέσμη ευνοεί κατ' αρχήν την σημασία του λουλουδιού, που παραμένει απροσδιόριστη· αλλά οι σάπφειροι, οι αμέθυστοι και τα μαργαριτάρια των αμέσως επόμενων στίχων ευνοούν περισσότερο την σημασία του πετραδιού.

Ενδεικτικές ερωτήσεις-Απαντήσεις

1. Στο περιστατικό που διηγείται ο Πλούταρχος κεντρικά πρόσωπα είναι ο Αντώνιος και η Κλεοπάτρα. Εδώ πώς δηλώνεται η παρουσία τους; Ποια είναι τα κύρια πρόσωπα;

Ο Καβάφης αντλεί τις πληροφορίες για τη σύνθεση του ποιήματός του από την ιστορία του Πλούταρχου, διαφοροποιείται όμως από τον τρόπο που περιγράφει τα γεγονότα ο ιστορικός, μιας και σκοπός του ποιητή δεν είναι να γράψει ένα ιστορικό κείμενο αλλά να παρουσιάσει την ποιητική του ιδέα. **Ο Καβάφης αποσιωπά την παρουσία του Αντώνιου και θέτει φαινομενικά σε δεύτερη μοίρα την Κλεοπάτρα, εστιάζοντας την προσοχή του στα παιδιά της καθώς και στους πολίτες της Αλεξάνδρειας.** Στο ποίημα του Καβάφη ο Αντώνιος και η Κλεοπάτρα υπονοούνται ως διοργανωτές της τελετής, μιας και αυτοί διοικούσαν την Αίγυπτο και ήταν οι μόνοι που μπορούσαν να προχωρήσουν σε μια τέτοια τελετή. Η παρουσία τους υποδηλώνεται με τη χρήση του γ' πληθυντικού προσώπου «βγάζαν», «κηρύζουν». **Τα παιδιά** στα οποία ο ποιητής αφιερώνει το μεγαλύτερο μέρος του ποιήματος **δεν έχουν κάποια ουσιαστική δύναμη** και βρίσκονται εκεί μόνο και μόνο γιατί έτσι το θέλησε η μητέρα τους. Από την άλλη, οι Αλεξανδρινοί, ενώ γνωρίζουν ότι η τελετή αυτή είναι ανούσια, δεν αντιδρούν και προτιμούν να μείνουν απλοί θεατές, αποποιούμενοι τις ευθύνες που τους αναλογούν

2. Ποια είναι η θέση των παιδιών στα όσα διαδραματίζονται;

Τα παιδιά της Κλεοπάτρας παρόλο που αναφέρονται ονομαστικά και με λεπτομέρειες σχετικά με τους τίτλους που έλαβαν, **αποτελούν άβουλα πρόσωπα σ' ένα σχέδιο της βασίλισσας.** Είναι οι άβουλοι και ανύποπτοι πρωταγωνιστές μιας θεατρικής παράστασης που σκηνοθετούν ο Αντώνιος και η Κλεοπάτρα, που όπως γίνεται πάντα με τους σκηνοθέτες, βρίσκονται έξω από την σκηνή. Τα παιδιά δεν έχουν δική τους θέληση, όπως φαίνεται στους στίχους «τα βγάζαν έξω στο Γυμνάσιο, εκεί να τα κηρύξουν». Είναι τα άτυχα θύματα των ιστορικών εξελίξεων, καθώς σε λίγα χρόνια που η Αίγυπτος θα τεθεί υπό τον έλεγχο των Ρωμαίων, αυτά θα οδηγηθούν αιχμάλωτα στη Ρώμη, με εξαίρεση τον Καισαρίωνα που θα δολοφονηθεί κατ' εντολή του Οκταβιανού.

3. Πώς περιγράφεται ο Καισαρίων και πώς λειτουργεί κατά τη γνώμη σας αυτή η περιγραφή;

Ο Καισαρίωνας είναι το μόνο από τα παιδιά της Κλεοπάτρας που αποκτά πιο ουσιαστικό ρόλο στο ποίημα κι αυτό γιατί ο ποιητής αισθάνεται μια ιδιαίτερη συμπάθεια γι' αυτόν και τη σκληρή μοίρα που θα αντιμετωπίσει, γι' αυτό και φροντίζει να αφιερώσει αρκετούς στίχους στην παρουσίασή του. **Η παρουσίαση του Καισαρίωνα** γίνεται με τρόπο ξεχωριστό και με ιδιαίτερη επιμέλεια από τον αφηγητή. Τοποθετείται πιο μπροστά κι ακολουθεί μια λεπτομερής περιγραφή της

αμφιέσής του: τριανταφυλλί μετάξι, ανθοδέσμη από υακίνθους- σάπφειροι κι αμέθυστοι, άσπρες κορδέλες με ροδόχροα μαργαριτάρια. Ο Καβάφης επιμένει στην παρουσίαση του Καισαρίωνα για να τονίσει την τραγική ειρωνεία της τελετής, μιας και ο Βασιλέας των Βασιλέων, που με τόσο ενθουσιασμό γίνεται δεκτός από τους πολίτες της Αλεξάνδρειας, θα έχει και τη χειρότερη κατάληξη.

3. Πώς παρουσιάζονται οι Αλεξανδρινοί σχετικά Α) με την εθνολογική τους σύνθεση, β) με τη στάση τους απέναντι στην τελετή; Είναι στάση που χαρακτηρίζει υπεύθυνους πολίτες;

Η Αλεξάνδρεια εκείνη την εποχή αποτελούσε μια σημαντικότερη πολιτεία, που λόγω της πολιτιστικής της ανάπτυξης αλλά και χάρη στο μεγάλο λιμάνι της συγκέντρωνε πλήθος κόσμου από διάφορες χώρες. Έλληνες, Αιγύπτιοι και Εβραίοι αποτελούν τη βασική σύνθεση της πολυπολιτισμικής αυτής κοινωνίας, η οποία όμως στερείται της συνοχής εκείνης που θα επέτρεπε στους πολίτες της να αποτελέσουν μια ενιαία ομάδα με κοινές επιδιώξεις. Οι Αλεξανδρινοί παρακολουθούν την τελετή των δωρεών, αδιάφοροι για το γεγονός ότι πρόκειται για μια καλοστημένη παράσταση και, παρόλο που γνωρίζουν ότι η Κλεοπάτρα προσπαθεί να τους εξαπατήσει, ενθουσιάζονται με το θέαμα. Ενώ θα έπρεπε να αντιδράσουν στη μάταιη προσπάθεια της Κλεοπάτρας να δημιουργήσει εντυπώσεις, εκείνοι παραμένουν αδιάφοροι. Η στάση αυτή των πολιτών της Αλεξάνδρειας επιτρέπει στην Κλεοπάτρα να κάνει μοιραία λάθη εις βάρος της πολιτείας και αυτό τους καθιστά συνυπεύθυνους για τη δραματική εξέλιξη που θα έχουν τα γεγονότα, μετά την προκλητική στάση της Κλεοπάτρας και του Αντώνιου απέναντι στους Ρωμαίους. Οι Αλεξανδρινοί, βέβαια, επιλέγουν να μείνουν αμέτοχοι στα διαδραματιζόμενα ενδιαφερόμενοι κυρίως ο καθένας για την προσωπική του ζωή, γεγονός που αφήνει ανοιχτό το πεδίο για αυθαιρεσίες από την πλευρά των ηγετών τους.

Το ίδιο λάθος, άλλωστε, κάνουν οι πολίτες ακόμη και στις μέρες μας επιτρέποντας στους κρατούντες να κάνουν ό,τι θέλουν χωρίς κανένα έλεγχο και χωρίς καμία αντίδραση. Οι πολίτες όμως θα πρέπει να κατανοούν ότι το προσωπικό τους συμφέρον δεν μπορεί να διαχωρίζεται από το συμφέρον της πολιτείας, οτιδήποτε συμβαίνει στην πολιτεία τους αφορά άμεσα και γι' αυτό θα πρέπει να δείχνουν απόλυτο ενδιαφέρον και να μη διστάζουν να εκφράσουν την αντίθεσή τους με τις αποφάσεις των ηγετών τους. Το βασικό λάθος επομένως των Αλεξανδρινών είναι ότι θεωρούν πως οι πράξεις της Κλεοπάτρας δεν τους αφορούν και την αφήνουν ελεύθερη να πράττει κατά βούληση. Στην πορεία δυστυχώς θα συνειδητοποιήσουν ότι οι πράξεις της Κλεοπάτρας είναι αυτές που θα φέρουν την υποταγή στους Ρωμαίους.

5. Παρατηρούμε μια αλλαγή στο ύφος ανάμεσα στην πρώτη στροφή και τη δεύτερη και τρίτη. Σε τι συνίσταται αυτή η αλλαγή και τι εξυπηρετεί στην ποιητική οικονομία;

Η πρώτη στροφή του ποιήματος χαρακτηρίζεται από μια **έντονη πεζολογική διάθεση** καθώς ο στόχος αυτής της στροφής είναι να τοποθετήσει το ποίημα στο χρόνο και τον τόπο του. Πρόκειται για το μοίρασμα του βασιλείου στα παιδιά της Κλεοπάτρας.

Η πεζολογική διάθεση συνεχίζεται στους τέσσερις πρώτους στίχους της δεύτερης στροφής καθώς ο ποιητής μας πληροφορεί για τα κύρια πρόσωπα του ποιήματος: τα παιδιά της Κλεοπάτρας. Οι επόμενοι στίχοι γίνονται εξαντλητικά περιγραφικοί μέχρι το τέλος της στροφής. Οχτώ συνολικά στίχοι αφιερώνονται στον Καισαρίωνα, την τραγικότερη ίσως μορφή του ποιήματος. Ο ποιητής θα περιγράψει διεξοδικά την ενδυμασία του Καισαρίωνα, τέτοια που ταιριάζει σε ένα «βασιλιά των βασιλέων». Αυτή η έντονη περιγραφή και η εμμονή στο πρόσωπο του νεαρού θα κάνει πιο έντονη την αντίθεση ανάμεσα σε αυτό που βιώνει ο ήρωας σε αυτή τη χρονική στιγμή και αυτό που θα ακολουθήσει, όταν η Αλεξάνδρεια αλωθεί από τους Ρωμαίους.

Στην τρίτη στροφή συνυπάρχουν η λυρική διάθεση και ο σαρκασμός, ιδιαίτερα στους δύο τελευταίους στίχους. Η λυρική διάθεση στοιχειοθετείται κυρίως από τη χρήση πολλών επιθέτων: ο ουρανός γαλάζιο ανοιχτό, η μέρα ζεστή και ποιητική, ο ουρανός γαλάζιο ανοιχτό, η πολυτέλεια έκτακτη. Με αυτό τον τρόπο τονίζεται ιδιαίτερα η συγκινησιακή ατμόσφαιρα μέσα στην οποία λαμβάνει χώρα αυτή η «παράσταση». Οι θεατές παρασυρμένοι από το κλίμα της ημέρας γίνονται έτσι ένας θίασος που χειροκροτεί, αν και υποψιάζεται τη φενάκη που υπάρχει πίσω από τα γεγονότα της σκηνής. Αυτή τη φενάκη αναζητούν να αποκαλύψουν οι δύο τελευταίοι στίχοι του ποιήματος.

ΤΕΛΟΣ